

UCHWAŁA

Dnia 26 listopada 2021 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Dariusz Dończyk (przewodniczący)

SSN Paweł Grzegorzczak (sprawozdawca)

SSN Krzysztof Strzelczyk

w sprawie z wniosku A. B.
przy uczestnictwie H. S.A. z siedzibą w W.
o określenie terminu upadku zabezpieczenia,
po rozstrzygnięciu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Cywilnej
w dniu 26 listopada 2021 r.,
zagadnienia prawnego przedstawionego
przez Sąd Okręgowy w W.
postanowieniem z dnia 20 sierpnia 2020 r., sygn. akt I Cz (...)

"Czy umorzenie egzekucji z nieruchomości ze względu na zaistnienie przesłanek określonych w art. 985 § 1 k.p.c. prowadzi, na podstawie art. 826 k.p.c., do upadku z mocy prawa zabezpieczenia roszczenia pieniężnego udzielonego poprzez obciążenie nieruchomości dłużnika hipoteką przymusową?"

podjął uchwałę:

Zabezpieczenie roszczenia pieniężnego przez obciążenie nieruchomości obowiązanej hipoteką przymusową (art. 747 pkt 2 k.p.c.) upada w razie umorzenia postępowania egzekucyjnego wszczętego w celu wyegzekwowania zasądzzonego świadczenia z tej nieruchomości z przyczyn określonych w art. 985 § 1 k.p.c., chyba że sąd postanowi inaczej.

UZASADNIENIE

Postanowieniem z dnia 14 lutego 2020 r. Sąd Okręgowy w W. oddalił wniosek A. B. o określenie terminu w celu zapobieżenia upadkowi zabezpieczenia roszczenia w postaci hipoteki przymusowej na nieruchomości w ten sposób, że zabezpieczenie to upada z chwilą uprawomocnienia się postanowienia o przysądzeniu własności nieruchomości na rzecz nowego właściciela. Sąd Okręgowy wskazał, że przedłużenie ustawowego dwumiesięcznego terminu upadku zabezpieczenia jest instytucją wyjątkową, chroniącą wierzyciela. Wniosek, złożony z powołaniem się na ryzyko utraty pierwszeństwa wynikającego z hipoteki, nie może być jednak uwzględniony, ponieważ zgodnie z art. 111² w związku z art. 110 pkt 1 ustawy z dnia 6 lipca 1982 r. o księgach wieczystych i hipotece (jedn. tekst: Dz. U. z 2019 r., poz. 2204, dalej - „u.k.w.h.”) wierzyciel, który uzyskał hipotekę przymusową na podstawie postanowienia o udzieleniu zabezpieczenia, może żądać w terminie dwóch miesięcy od uprawomocnienia się orzeczenia uwzględniającego roszczenie, które podlegało zabezpieczeniu, zmiany treści hipoteki lub podstawy wpisu na podstawie tytułu wykonawczego określonego w przepisach o postępowaniu egzekucyjnym, stwierdzającego zabezpieczoną wierzytelność. Jeżeli zatem zabezpieczenie upadło w sytuacji określonej w art. 754¹ § 1 k.p.c. i wierzyciel uchybił terminowi określonemu w art. 111² ust. 1 u.k.w.h., to hipoteka wygasa.

Rozpoznając zażalenie uprawnionej Sąd Okręgowy zwrócił uwagę, że przepis art. 754¹ § 1 k.p.c. był przedmiotem wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 25 października 2016 r., SK 71/13, OTK-A 2016, poz. 71, a jego obecne brzmienie jest rezultatem dwukrotnej nowelizacji. Uprawniona wskazała, że niezwłocznie po uzyskaniu tytułu wykonawczego skierowała wniosek o wszczęcie egzekucji i uzyskała przyłączenie do toczącej się egzekucji z nieruchomości. Druga licytacja okazała się jednak bezskuteczna; żaden z wierzycieli nie skorzystał również z możliwości przejęcia nieruchomości na własność. W tym stanie rzeczy w ocenie Sądu Okręgowego powstaje wątpliwość, czy mimo umorzenia postępowania egzekucyjnego na podstawie art. 985 § 1 k.p.c. obciążenie nieruchomości dłużnika hipoteką przymusową

na podstawie postanowienia o zabezpieczeniu dalej trwa, czy też prowadzi ono do wygaśnięcia hipoteki na skutek upadku zabezpieczenia.

Zdaniem Sądu Okręgowego, przepis art. 754¹ k.p.c. nie określa terminu upadku zabezpieczenia, którego czas trwania został przedłużony na skutek złożenia wniosku o dokonanie czynności egzekucyjnych. Może to uzasadniać pogląd, że do upadku zabezpieczenia dochodzi wtedy dopiero z chwilą zaspokojenia roszczenia, które było przedmiotem zabezpieczenia. Z drugiej jednak strony, w orzecznictwie przyjmuje się, że umorzenie postępowania egzekucyjnego powoduje uchylenie czynności egzekucyjnych; prowadzi ono zatem do swobodnego zniesienia postępowania (art. 826 k.p.c.). Można zatem przyjąć, że umorzenie postępowania egzekucyjnego tworzy taki stan, jakby w ogóle nie doszło do skutecznego zainicjowania postępowania egzekucyjnego. To zaś uzasadniałoby wniosek, że w rozważanej sytuacji dochodziłoby również do upadku zabezpieczenia. Dodatkowego uwzględnienia wymaga okoliczność, że umorzenie postępowania egzekucyjnego na podstawie art. 985 k.p.c. nie jest rezultatem zaniechania ze strony wierzyciela, lecz okoliczności od niego niezależnych.

Powstającym na tym tle wątpliwościom Sąd Okręgowy dał wyraz w przedstawionym zagadnieniu prawnym.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Istotą ochrony prawnej udzielanej w postępowaniu zabezpieczającym jest jej tymczasowy charakter. W sprawach, w których interes w uzyskaniu zabezpieczenia wynika z obawy o uniemożliwienie lub poważne utrudnienie wykonania orzeczenia (art. 730¹ § 2 *in initio* k.p.c.), tymczasowość ta polega na tym, że zabezpieczenie obejmuje co do zasady wyłącznie czas niezbędny do uzyskania tytułu wykonawczego, pozwalającego wierzycielowi na wszczęcie egzekucji stwierdzonego tytułem świadczenia. Wyrazem tego założenia jest m.in. art. 730 § 2 k.p.c., zgodnie z którym udzielenie zabezpieczenia po uzyskaniu tytułu wykonawczego jest co do zasady niedopuszczalne, z zastrzeżeniem sytuacji, w której ma ono na celu zabezpieczenie roszczenia o świadczenie, którego termin spełnienia jeszcze nie nastąpił (por. uchwała Sądu Najwyższego z dnia 23 lutego 1982 r., III CZP 3/82, OSNC 1982, nr 7, poz. 100). Niezależnie od tego, jeżeli postępowanie rozpoznawcze zakończy się korzystnym dla uprawnionego

rozstrzygnięciem, zabezpieczenie upada po uprawomocnieniu się orzeczenia (art. 754¹ § 1 i 2 oraz art. 757 k.p.c.). Wydłużenie czasu trwania zabezpieczenia na niedługi czas po uprawomocnieniu się orzeczenia uwzględniającego żądanie umożliwia uprawnionemu - w miarę potrzeby - uzyskanie tytułu wykonawczego i wszczęcie egzekucji, co czyni zadość celom zabezpieczenia (por. uchwała Sądu Najwyższego z dnia 18 października 2013 r., III CZP 64/13, OSNC 2014, nr 7-8, poz. 70).

Zgodnie z art. 754¹ § 1 k.p.c. w kształcie określonym ustawą z dnia 13 kwietnia 2018 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania cywilnego, ustawy o postępowaniu egzekucyjnym w administracji oraz ustawy o księgach wieczystych i hipotece (Dz. U. poz. 109, dalej - „ustawa nowelizująca”), jeżeli zabezpieczenie dotyczy roszczenia pieniężnego, a postępowanie rozpoznawcze zakończy się orzeczeniem uwzględniającym żądanie, dalszy los zabezpieczenia został uwarunkowany zachowaniem się uprawnionego. Zabezpieczenie upada po upływie dwóch miesięcy od uprawomocnienia się orzeczenia, chyba że uprawniony wniesie o dokonanie czynności egzekucyjnych, przez co należy rozumieć złożenie wniosku o wszczęcie egzekucji zasądzonego świadczenia ze składnika majątku objętego zabezpieczeniem. Unormowanie to dotyczy wszystkich sposobów zabezpieczenia roszczeń pieniężnych, włącznie z hipoteką przymusową (art. 747 pkt 2 k.p.c.), z wyłączeniem jednak zajęcia (art. 747 pkt 1 k.p.c.) i zarządu przymusowego (art. 747 pkt 6 k.p.c.). W dwóch ostatnich przypadkach ustawodawca zastrzegł wierzycielowi krótszy - miesięczny - termin do złożenia wniosku o dokonanie „dalszych czynności egzekucyjnych” (art. 754¹ § 2 k.p.c.) w celu zapobiegnięcia upadkowi zabezpieczenia.

Z przepisu art. 754¹ k.p.c. nie wynika, na jaki czas ulega przedłużeniu skuteczność zabezpieczenia, jeżeli uprawniony złożył wniosek o wszczęcie egzekucji w przepisany terminie. Jeżeli zabezpieczenie polega na zajęciu lub ustanowieniu zarządu tymczasowego, skutki zabezpieczenia ustają z chwilą przekształcenia się sposobu zabezpieczenia w zajęcie egzekucyjne lub - odpowiednio - w zarząd przymusowy jako sposób egzekucji (por. art. 1064⁷ k.p.c.). Zabezpieczenie w tym przypadku nie upada w znaczeniu przewidzianym w art. 754¹ § 1 k.p.c., jego skutki wygasają jednak w związku z osiągnięciem

celu, dla którego zostało udzielone. Nieco inaczej przedstawia się sytuacja w przypadku zabezpieczenia polegającego na obciążeniu nieruchomości hipoteką przymusową. Istota tego sposobu zabezpieczenia, inaczej niż zajęcia, sprowadza się nie tylko do umożliwienia uprawnionemu zaspokojenia bez względu na ewentualne zbycie obciążonej nieruchomości (art. 65 ust. 1 u.k.w.h.), lecz także zapewnienia uprzywilejowanej pozycji w podziale sumy uzyskanej z egzekucji (art. 1025 § 1 pkt 5 k.p.c.) (por. uchwała Sądu Najwyższego z dnia 18 października 2013 r., III CZP 64/13 i postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 20 maja 2017 r., IV CSK 390/16, niepubl.). Jeżeli postanowienie o zabezpieczeniu przez obciążenie nieruchomości obowiązanego hipoteką przymusową zostało wykonane przez wpis w księdze wieczystej, założenia te dezaktualizują się dopiero z chwilą uprawomocnienia się postanowienia o przysądzeniu własności nieruchomości, które pociąga za sobą wygaśnięcie hipotek obciążających nieruchomość i powstanie w to miejsce prawa do zaspokojenia się z ceny nabycia z pierwszeństwem przewidzianym w przepisach o podziale sumy uzyskanej z egzekucji (art. 1000 § 1 k.p.c.). Do tego momentu ochrona prawna wynikająca z udzielonego zabezpieczenia nakłada się - na zasadzie wyjątku od reguły - na toczące się postępowanie egzekucyjne.

Zapłatywanie to odnosi się do sytuacji, w której postępowanie egzekucyjne przebiega w sposób typowy, nie odpowiada natomiast na pytanie o chwilę ustania zabezpieczenia, jeżeli postępowanie egzekucyjne obejmujące egzekucję z nieruchomości obciążonej hipoteką przymusową zostanie umorzone na etapie poprzedzającym przekształcenie się zabezpieczenia w uprawnienie do uprzywilejowanego zaspokojenia się w podziale sumy uzyskanej z egzekucji. Ograniczając rozważania do sytuacji uregulowanej w art. 985 § 1 k.p.c. należy zauważyć, że umorzenie postępowania egzekucyjnego z przyczyny określonej w tym przepisie wynika częściowo z okoliczności obiektywnych, związanych z brakiem zainteresowania nabyciem nieruchomości w drodze licytacji z uwzględnieniem ustalonej ceny wywołania, częściowo zaś braku woli wierzyciela do skorzystania z prawa do przejęcia nieruchomości na własność w cenie nie niższej od dwóch trzecich części sumy oszacowania (art. 984 § 1 k.p.c.). Skutkiem umorzenia postępowania egzekucyjnego na tej podstawie jest - zgodnie

z regułą ogólną - uchylenie dokonanych czynności egzekucyjnych, z zastrzeżeniem praw osób trzecich (art. 826 k.p.c.). Wierzyciel może jednak żądać wszczęcia nowej egzekucji dopiero po upływie sześciu miesięcy od daty drugiej licytacji (art. 985 § 1 k.p.c.); postępowanie egzekucyjne toczy się w tym przypadku *ex novo* i nie stanowi kontynuacji poprzedniego postępowania.

Wpis hipoteki przymusowej na podstawie postanowienia o zabezpieczeniu nie jest czynnością egzekucyjną, która podlegałaby uchyleniu na podstawie art. 826 k.p.c. w związku z umorzeniem postępowania egzekucyjnego. To zatem, że umorzenie postępowania egzekucyjnego na podstawie art. 985 § 1 k.p.c. skutkuje uchyleniem dokonanych czynności egzekucyjnych nie oznacza *per se*, że pociąga ono za sobą upadek zabezpieczenia w postaci hipoteki przymusowej, jeżeli uprzednio doszło do przedłużenia jego skuteczności w związku z terminowym złożeniem wniosku o wszczęcie egzekucji. Specyfika przyczyny umorzenia uregulowanej w art. 985 § 1 k.p.c. sprzeciwia się także odpowiedniemu odnoszeniu do tej sytuacji przyjętego w judykaturze stanowiska co do konsekwencji umorzenia postępowania egzekucyjnego w następstwie wniosku lub bezczynności wierzyciela, zgodnie z którym wniosek o wszczęcie egzekucji nie wywołuje wtedy skutków, jakie ustawa wiąże z jego wniesieniem (por. uchwała Sądu Najwyższego z dnia 19 lutego 2015 r., III CZP 103/14, OSNC 2015, nr 12, poz. 137 oraz wyroki Sądu Najwyższego z dnia 10 października 2003 r., II CK 113/02, OSP 2004, nr 11, poz. 141, z dnia 14 kwietnia 2011 r., IV CSK 439/10, niepubl., i z dnia 20 maja 2015 r., I CNP 28/14, niepubl.).

Dostrzeżenia wymaga jednak, że o tym, czy po upływie sześciu miesięcy od daty drugiej licytacji zostanie wszczęte ponowne postępowanie egzekucyjne obejmujące egzekucję z nieruchomości obciążonej hipoteką przymusową, a jeżeli tak, to w jakim czasie, decyduje wyłącznie wierzyciel. Wierzyciel może postępowanie to zainicjować w dowolnym terminie; może także w ogóle nie zdecydować się na ponowienie wniosku o wszczęcie egzekucji lub skierować egzekucję do innych składników majątku dłużnika. Sytuacja ta jest zatem zbliżona do powstającej bezpośrednio po uzyskaniu prawomocnego orzeczenia zasądzającego świadczenie, gdy tylko od decyzji wierzyciela zależy, czy podejmie on czynności mające na celu uzyskanie tytułu wykonawczego i doprowadzi do

wszczęcia egzekucji z majątku objętego zabezpieczeniem, a także, w jakim czasie dokona tych czynności.

W tym stanie rzeczy pogląd, że umorzenie postępowania egzekucyjnego na podstawie art. 985 § 1 k.p.c. nie wpływa na byt hipoteki przymusowej powstałej na podstawie postanowienia o zabezpieczeniu, a udzielone zabezpieczenie utrzymuje się do chwili uprawomocnienia się postanowienia o przysądzeniu własności nieruchomości w ewentualnym przyszłym postępowaniu egzekucyjnym, jeżeli wierzyciel zechce je zainicjować, kolidowałby z zasadą tymczasowości ochrony prawnej udzielanej w postępowaniu zabezpieczającym, uniemożliwiając w istocie oznaczenie końcowego momentu, w którym ochrona ta traciłaby skuteczność. Stanowisko to godziłoby w pewność obrotu i podważałoby cel zmian legislacyjnych, które doprowadziły do nadania obecnego kształtu art. 754¹ § 1 k.p.c. Przyjęte w tym przepisie rozwiązanie uwypukla tymczasowość i akcesoryjność ochrony wynikającej z zabezpieczenia; ma ono z jednej strony zapewnić uprawnionemu efektywne zabezpieczenie roszczenia, z drugiej zaś przeciwdziałać trwaniu zabezpieczenia ponad konieczną potrzebę, mobilizując wierzyciela do sprawnego podjęcia czynności niezbędnych do wyegzekwowania świadczenia pod rygorem upadku zabezpieczenia (por. uchwała Sądu Najwyższego z dnia 18 października 2013 r., III CZP 64/13 i postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 30 maja 2017 r., IV CSK 390/16). Sytuacja, w której w razie umorzenia postępowania egzekucyjnego na podstawie art. 985 § 1 k.p.c. skutki udzielonego zabezpieczenia utrzymywałyby się w nieokreślonym czasie, bez względu na to, czy i kiedy wierzyciel zdecyduje się zainicjować kolejne postępowanie egzekucyjne obejmujące egzekucję z obciążonej nieruchomości, stałaby z tym założeniem w niedającej się usunąć sprzeczności.

Należało w konsekwencji przyjąć, że zabezpieczenie w postaci hipoteki przymusowej upada nie tylko wtedy, gdy wierzyciel nie złożył wniosku o dokonanie czynności egzekucyjnych w terminie dwóch miesięcy od uprawomocnienia się orzeczenia uwzględniającego zabezpieczone roszczenie, co wynika wprost z art. 754¹ § 1 k.p.c., lecz także wtedy, gdy wniosek ten został złożony w terminie, ale wszczęte postępowanie egzekucyjne uległo umorzeniu na podstawie art. 985 § 1 k.p.c., przy czym do upadku zabezpieczenia dochodzi wtedy z chwilą

umorzenia postępowania egzekucyjnego. Na rzecz tego stanowiska przemawia również spostrzeżenie, że jeżeli zabezpieczenie polegało na zajęciu, a wierzyciel zapobiegł jego upadkowi składając wniosek o dokonanie dalszych czynności egzekucyjnych w terminie określonym w art. 754¹ § 2 k.p.c., umorzenie postępowania na podstawie art. 877 k.p.c., regulującego zbliżoną sytuację, prowadzi do zniweczenia zajęcia po jego uprzednim przekształceniu w zajęcie w postępowaniu egzekucyjnym.

Jeżeli zabezpieczenie polega na obciążeniu nieruchomości hipoteką przymusową, wierzyciel może ponadto łatwo uchronić się przed konsekwencjami umorzenia postępowania egzekucyjnego na podstawie art. 985 § 1 k.p.c. składając w przepisany termin wniosek o zmianę podstawy wpisu hipoteki przymusowej na podstawie art. 111² ust. 1 u.k.w.h. Uwzględnienie tego wniosku prowadzi do przekształcenia hipoteki przymusowej wpisanej w wykonaniu postanowienia o zabezpieczeniu w hipotekę przymusową, której podstawą jest tytuł wykonawczy (art. 109 ust. 1 u.k.w.h.), a w konsekwencji oderwania hipoteki od procesowego reżimu postępowania zabezpieczającego. Byt ustanowionej w ten sposób hipoteki nie zależy już od tego, czy wierzyciel skieruje egzekucję do obciążonej nieruchomości w terminie określonym w art. 754¹ § 1 k.p.c. i jakie będą przyszłe losy ewentualnego postępowania egzekucyjnego.

Preferowane stanowisko należy jednak opatrzyć zastrzeżeniem. Przepis art. 754¹ k.p.c. pozostawia bowiem sądowi możliwość określenia terminu upadku zabezpieczenia w inny sposób aniżeli wynikający z tego przepisu. Nic nie stoi na przeszkodzie, aby postanowienie w tym przedmiocie zostało wydane w toku postępowania egzekucyjnego, na wniosek wierzyciela motywowany uzasadnioną obawą o upadek zabezpieczenia w związku z ryzykiem umorzenia postępowania na podstawie art. 985 § 1 k.p.c.

Wierzyciel zabezpieczony hipoteką przymusową nie traci uprawnienia do złożenia wniosku o określenie czasu trwania zabezpieczenia przez sąd, jeżeli nie złożył wniosku o zmianę podstawy wpisu hipoteki na podstawie art. 111² ust. 1 u.k.w.h. w określonym w tym przepisie terminie. Z uzasadnienia projektu ustawy nowelizującej wynika wyraźnie, że rozwiązanie przyjęte w art. 111² ust. 1 u.k.w.h. miało stanowić dodatkową opcję dla uprawnionego, pozwalającą na

zaniechanie kierowania egzekucji do nieruchomości z jednoczesnym zachowaniem uprzywilejowania wynikającego z wpisu hipoteki przymusowej (por. druk sejmowy VII kadencji nr 2064). Uprawniony, który zdecydował się pozostać w reżimie postępowania zabezpieczającego i zachował wymaganą staranność składając wniosek o wszczęcie egzekucji w terminie określonym w art. 754¹ § 1 k.p.c., nie powinien zatem tracić możliwości wystąpienia z wnioskiem o określenie terminu upadku zabezpieczenia przez sąd, jeżeli nietypowy przebieg postępowania egzekucyjnego uzasadnia udzielenie mu takiej ochrony. Taka zaś sytuacja może mieć miejsce m.in. wtedy, gdy w związku z bezskutecznością drugiej licytacji zachodzi ryzyko umorzenia postępowania egzekucyjnego i upadku zabezpieczenia, zanim zostanie osiągnięty jego cel.

Wniosek złożony przez uprawnionego przed upadkiem zabezpieczenia przedłuża obowiązywanie zabezpieczenia do czasu prawomocnego rozstrzygnięcia wniosku (art. 755 § 2 zdanie czwarte k.p.c. anlg.). Rozpoznając wniosek sąd powinien dostosować termin upadku zabezpieczenia do okoliczności sprawy, mając na względzie, że realizacja hipoteki jako sposobu zabezpieczenia wymaga jej trwania przez czas postępowania egzekucyjnego, jak i konieczność zachowania tymczasowego charakteru ochrony prawnej udzielanej w postępowaniu zabezpieczającym. W postanowieniu z dnia 24 listopada 2016 r., V CZ 86/16, Sąd Najwyższy trafnie zwrócił uwagę, że sąd może posłużyć się kombinacją terminu i warunku, którego spełnienie zależy od postawy uprawnionego, w czym mieści się także konieczność terminowego podjęcia przez uprawnionego określonych działań, warunkujących przedłużenie obowiązywania zabezpieczenia w oznaczonym przez sąd przedziale czasowym. Pogląd ten został wprawdzie wyrażony na tle art. 754¹ k.p.c. w brzmieniu poprzedzającym wejście w życie ustawy nowelizującej, zachowuje on jednak aktualność także w obecnym stanie prawnym.

Z tych względów Sąd Najwyższy uchwalił, jak w sentencji.